

ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ДИСКУРСУ РЕФЛЕКСІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

Ніконова В. Г.

Київський національний лінгвістичний університет

Базилевич Н. В.

Херсонський державний університет

У статті описано алгоритм реконструкції глибинних смислів дискурсу рефлексії політичного лідера шляхом аналізу лінгвістичних і когнітивних особливостей актуалізації рефлексії в текстовій площині історико-мемуарних творів В. Черчилля.

Концептуальний простір дискурсу рефлексії В. Черчилля сконструйовано як сітьову модель, що демонструє різні типи зв'язків між концептами 18 текстовими концептами (партитативні, суб'єктно-причинові, причиново-наслідкові, атрибутивно-посесивні, реверсивно-функціональні, просторові, квалітативні, асоціативні), які актуалізують глибинні смисли дискурсу політичного лідера.

Ключові слова: рефлексія, дискурс рефлексії, маркери рефлексії, когнітивні процеси, лінгвокогнітивні операції, концепт, фрейм, сітьова модель.

This article reveals the procedures of reconstruction of dominant senses of political leader's discourse of reflection by means of analysis of linguistic and cognitive properties of reflection realization in W. Churchill's historic and memoir works.

The conceptual space of W. Churchill's reflection discourse is constructed as a network model of 18 textual concepts which represents different types of relations between concepts (partitive, subjective-and-causative, causative-and-resultative, attributive-and-possessive, reversible-and-functional, spatial, qualitative, associative) that actualize dominant senses of the political leader's reflection discourse.

Key words: reflection, reflection discourse, reflection markers, cognitive processes, linguistic and cognitive operations, concept, frame, network model.

Дослідження феномену політичного лідера має давню історію. Наприклад, праці Конфуція, Платона, Арістотеля, Цицерона створювалися на основі біографій політичних діячів античного світу. Осмислити важливе соціальне явище політичної активності особи намагалися Геродот, Тит Лівій, Тацит, Плутарх, які єдиними творцями історії вважали національних героїв, монархів і полководців. розглядав політичного лідера як володаря, здатного використовувати всі доступні засоби для збереження влади та наведення порядку. Томас Карлейль і Ральф Волдо Емерсон уважали лідера творцем історії, наділеним особливим талантом, особистістю, у якій найповніше виявляється божественне провидіння й творче начало в історії [6].

У середині ХХ століття дослідження феномену політичного лідера вийшло за межі історичних наук із появою окремої галузі лінгвістичних досліджень – “політичної лінгвістики”, присвяченої аналізу політичного дискурсу. У цей час з'являються розвідки з мовностилістичним і текстуальним аналізом промов політичних лідерів (Р. Айві, Р. Андерсон, Р. Осборн, В. Риккерт та ін.) [1], аналізуються комунікативні стратегії і тактики, репрезентовані в політичних промовах (У. Бенуа, Л. Бразеаль, А. Клюковські, В. Мак Хейл, П. Пір, В. Уеллс, А. Харткок та ін.) [11].

У сучасних українських мовознавчих студіях також вивчають дискурси та дискурсивні портрети харизматичних лідерів (Н. Петлюченко [5]), функції сталих виразів у промовах британських прем'єр-міністрів (Т. Свиридюк [9]), досліджують ідіюстії політичних діячів і вербальні ефекти публічних виступів видатних політичних лідерів минулого та сучасності (Л. Славова [10], С. Потапенко [8] та ін.). Проте рефлексія як когнітивний складник дискурсу політичного лідера ще не розглядалася.

Актуальність розвідки, присвяченої дослідженню дискурсу рефлексії політичного лідера, визначається комплексним когнітивно-дискурсивним підходом до аналізу рефлексії та відповідністю сучасним напрямкам розвитку лінгвістики. Тема є актуальною з огляду на сучасні когнітивні студії, які спрямовані на розв'язання проблеми здійснення лінгвокогнітивних операцій для декодування процесів рефлексії в різних типах дискурсу, вивчення дискурсу рефлексії як засобу самовираження політичного лідера та ін. Звернення до рефлексії В. Черчилля – великого політичного і державного діяча, прем'єр-міністра Великої Британії, видатного оратора, лауреата Нобелівської премії з літератури, національного героя, який зміг об'єднати націю в час небезпеки і багато зробив для перемоги у Другій Світовій війні, а також вивчення літературної спадщини В. Черчилля, яка характеризується масштабним баченням історії і становить цілу епоху в культурно-історичному розвитку не тільки Великої Британії, а й Європи, підсилює актуальність обраної теми.

Метою дослідження є розкриття лінгвокогнітивної специфіки дискурсу рефлексії політичного лідера шляхом аналізу вербальних засобів її актуалізації в історико-мемуарних творах В. Черчилля. Досягнення поставленої мети зумовило розв'язання таких завдань: 1) розробити методіку комплексного лінгвокогнітивного аналізу історико-мемуарних творів В. Черчилля; 2) описати основні когнітивні процеси формування дискурсу рефлексії В. Черчилля; 3) сконструювати концептуальний простір дискурсу рефлексії В. Черчилля як модель світосприйняття політичного лідера, яким постає В. Черчилль у його історико-мемуарних творах.

Матеріалом дослідження слугували історико-мемуарні твори В. Черчилля: "The story of the Malakand Field Force" ("Історія Малакандських збройних сил"), "The River War" ("Річкова війна"), "The World Crisis, 1911–1915" ("Світова криза, 1911–1915"), "The Second World War" ("Друга Світова війна"): "The Gathering Storm" ("Прийдешня буря") "Their Finest Hour" ("Їхня найкраща година"), "The Grand Alliance" ("Великий Союз"), "The Hinge of Fate" ("Шарніри долі"), "Closing the Ring" ("Замикаючи кільце"), "Triumph and Tragedy" ("Тріумф і трагедія"), загальним обсягом 5 465 сторінок. Вибір матеріалу дослідження зумовлено тим, що рефлексія як різновид психологічного самоаналізу, в якому розкривається специфіка духовного світу людини, процеси самопізнання та пізнання іншої людини, самооцінка інших, самоінтерпретація й інтерпретація поведінки, думок інших людей, що інтегрує рефлексія, найкраще простежуються в історико-мемуарних творах.

Розвиваючи ідею К. Поппера [7, с. 276] про дискурсивність історичного мислення, тобто мислення, яке здійснюється шляхом логічних міркувань, цілком резонно вважаємо, що дискурсивне мислення є рефлексивним мисленням, тому що рефлексивність визначається як потік міркувань, хід "розгортання думки" [там само].

Рефлексія в історико-мемуарних творах В. Черчилля – це неодмінний елемент його авторського слова. Твори В. Черчилля побудовано в такий спосіб, що факти історії та міркування політичного лідера з приводу важливих воєнних і політичних подій подаються крізь призму його життєвого досвіду, наприклад: *I have followed, as in previous volumes, the method of Defoe's Memoirs of a Cavalier, as far as I am able, in which the author hangs the chronicle and discussions of great military and political events upon the thread of personal experiences of an individual* [14, р. xiii]. В. Черчилль інтерпретує історичні події з позиції набутого досвіду, переосмислює їх, тому в його творах превалує авторська оцінка й сприйняття, яким притаманне значення істини, наприклад: *I have told the story as I knew and experienced it as Prime Minister and Minister of Defence of Great Britain* [19, р. xiii].

Алгоритм застосування методики комплексного лінгвокогнітивного аналізу історико-мемуарних творів В. Черчилля як текстової форми дискурсу рефлексії політичного лідера передбачає шість етапів проведення дослідження: 1) визначення контексту екстралінгвальної ситуації, у якій занурено дискурс рефлексії політичного лідера, тобто характерних рис того

культурно-історичного періоду, коли жив і творив британський політичний діяч В. Черчилль; 2) аналіз лінгвальних особливостей дискурсу рефлексії В. Черчилля з метою вилучення й опису мовленнєвих засобів актуалізації процесу рефлексії – вербальних маркерів рефлексії; 3) аналіз контекстної реалізації рефлексії для виокремлення дискурсивно маркованих контекстів із історико-мемуарних творів В. Черчилля і визначення історико-культурних реалій як об'єктів рефлексії В. Черчилля; 4) опис когнітивних процесів формування та лінгвокогнітивних операцій декодування й інтерпретації дискурсу рефлексії В. Черчилля; 5) реконструкція текстових концептів рефлексії, визначення серед них базових концептів рефлексії і презентація інформації, структурованої в базових концептах рефлексії, у вигляді фреймів і концептуальних метафор; 6) структурування концептуального простору дискурсу рефлексії як моделі світосприйняття політичного лідера в історико-мемуарних творах В. Черчилля.

Дискурсивний аналіз екстралінгвальної ситуації, у який занурено дискурс рефлексії політичного лідера, проведено із залученням методики культурно-історичного і лінгвокультурологічного аналізу. Встановлено, що особливості того культурно-історичного періоду, коли жив і творив британський політичний діяч В. Черчилль, зумовлюються як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками.

Об'єктивними чинниками вважаємо факти біографії В. Черчилля як видатного державного діяча Великої Британії: 63-й Прем'єр-міністр Великої Британії (26 жовтня 1951 р. – 7 квітня 1955 р.), Міністр оборони Великої Британії (23 травня 1940 р. – 26 липня 1945 р.), підполковник Британської армії (1894 – 1965), учасник битви під Обдурманом (1898 р.), журналіст і воїн у Другій англо-бурській війні (1899 – 1900), командир 6-го батальйону королівських шотландських стрільців у Першій світовій війні (1915 – 1916), Прем'єр-міністр Великої Британії у роки Другої світової війни (10 травня 1940 р. – 17 липня 1945 р.), лауреат Нобелівської премії з літератури 1953 року.

До суб'єктивних факторів, які впливали на дискурс рефлексії В. Черчилля, відносимо: його жагу переіменувати місце і прагнення пригод, які робили В. Черчилля учасником військових подій; його амбітність, бажання влади, постів, щоб “творити історію”, що характеризувало його напружене життя політичного і державного діяча; невдоволеність собою і депресію як результат політичної ізоляції після поразки в Дарданеллах у 1915 р., відправки у відставку в 1922 р., втрати в 1945 р., цілком несподівано для нього самого, поста прем'єр-міністра Великої Британії – справи всього його життя. Політична ізоляція В. Черчилля стала причиною того, що його основним заняттям у післявоєнні роки стала літературна діяльність – написання історико-мемуарних творів, у яких він аналізував, інтерпретував, переосмислював, давав оцінку соціальних реалій і політичних подій із позиції соціального й життєвого досвіду політичного лідера.

Спеціальні методи лінгвістичного аналізу – лінгвістичного опису та спостереження – використано для виокремлення з аналізованих текстів вербальних маркерів рефлексії – номінативних одиниць (простих слів, композитів і словосполучень), у семантиці яких є ознака “здійснення ментальної діяльності” (наприклад, *to take view* ‘розглядати / аналізувати’, *to reflect* ‘міркувати’, *to ponder* ‘обмірковувати’ і т. ін.) та які актуалізують процес рефлексії в історико-мемуарних творах В. Черчилля.

Інвентаризація, систематизація та класифікація вербальних маркерів рефлексії В. Черчилля відбувалася шляхом застосування методу компонентного аналізу, за допомогою якого визначалася семантична структура досліджуваних номінативних одиниць і установлювався тип їхнього значення – пряме або непряме (фігуральне). При наявності фігурального значення за допомогою методу лінгвостилістичного аналізу описано стилістичну забарвленість і визначено тип семантичного перенесення в значенні вербальних маркерів рефлексії. У результаті вербальні маркери рефлексії в історико-мемуарних творах В. Черчилля класифіковано у три групи:

1) номінативні засоби у прямому значенні, зазвичай дієслова, які позначають предикати ментальної діяльності (рис. 1), наприклад: *It is worth while at this point to anticipate some of the results which were gained in the Battle of the Atlantic by the intensive study which we made of all knowledgeable factors at work* [16, p. 135];

2) оцінно-дескриптивна лексика. Невід’ємним компонентом рефлексії як мисленнєво-мовленнєвого конструкту є судження автора про якість, характер, значущість об’єктів рефлексії. Міркуючи над певним явищем, подією чи проблемою, В. Черчилль інтерпретує їх, надає суб’єктивну оцінку, тому оцінно-дескриптивну лексику широко представлено в текстах рефлексії автора, наприклад: *It is astounding how quickly a voyage can pass if one has enough to do to occupy every waking minute* [18, p. 71];

3) експресивно-образні засоби та стилістичні прийоми актуалізації рефлексії, які є опосередкованими вербальними маркерами рефлексії В. Черчилля, тобто такими, значення яких є непрямим (фігуральним). Серед них виділяємо: синтаксичні експресивні засоби – окличні речення, риторичні запитання, інверсію, повтори та лексичні стилістичні прийоми – епітет, образне порівняння, іронію, метафору, персоніфікацію. Найбільш продуктивними образними засобами актуалізації рефлексії В. Черчилля є епітети та розширені метафори (рис. 2).

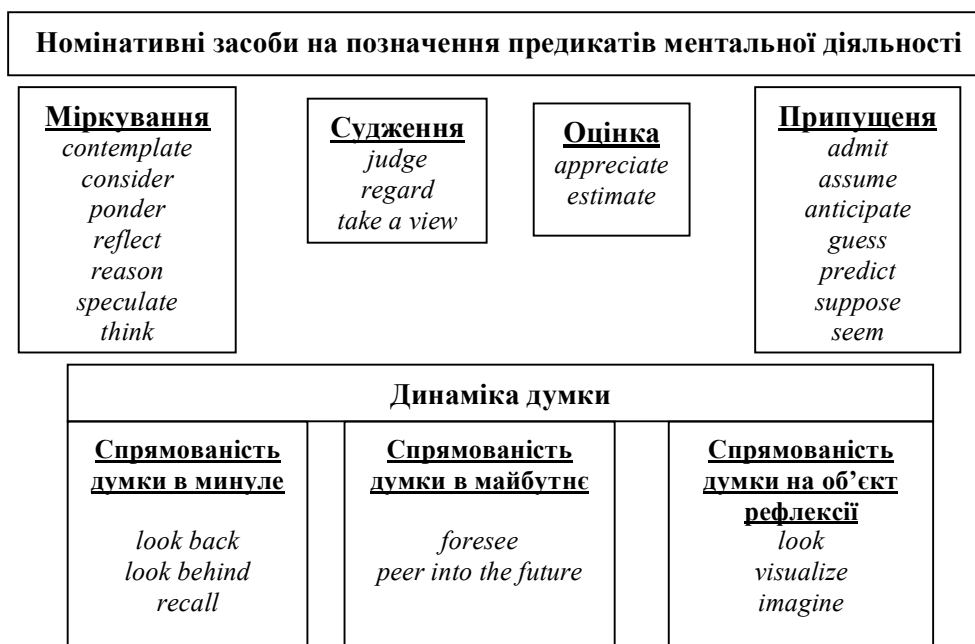

Рис. 1. Прямі вербальні маркери рефлексії В. Черчилля

В історико-мемуарних творах В. Черчилля залежно від способу актуалізації рефлексії можна виділити контексти з безпосередньо й опосередковано вираженою рефлексією, а також контексти з інтегрованими способами її актуалізації.

Рефлексія, виражена безпосередньо, об’єктивується в рефлексивно маркованих аналітичних контекстах, наприклад, у контексті *If the situation changed through a reversal of Greek policy or any other event we should be in the best position to deal with* номінативні одиниці *if* та *should be* вказують на “припущення” як різновид ментальної діяльності автора.

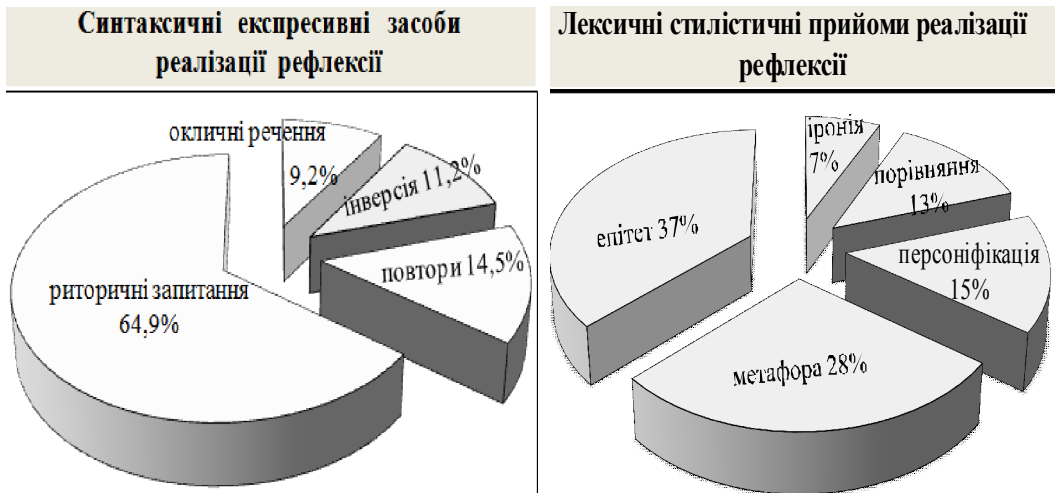

Рис. 2. Опосередковані вербальні маркери рефлексії В. Черчилля

Опосередковано виражена рефлексія об'єктивується в експресивних рефлексивно маркованих контекстах, наприклад: *How willingly would I have exchanged a full-scale attempt at invasion for this shapeless, measureless peril, expressed in charts, curves and statistics!* [14, p. 101]. Номінативні одиниці *how* та *willingly* слугують вербальними маркерами рефлексії; експресивності висловленню надає їх поєднання – *how willingly* ‘з якою б охотою’; і образних рефлексивно маркованих контекстах, де переважає образно-асоціативне осмислення об'єктів рефлексії, наприклад: *In the account of the River War the Nile is naturally supreme. It is the great melody that recurs throughout the whole opera. [...] It is the life of the lands through which it flows. It is the course of the war: the means by which we fight; the end at which we aim. Imagination should paint the river through every page in the story. It glitters between the palm-trees during the actions* [12, p. 3–4].

У результаті аналізу номінативних засобів реалізації рефлексії виявлено інтегровані рефлексивно марковані контексти: аналітично-експресивні, аналітично-образні, експресивно-образні. Аналітичні міркування в аналітично-експресивних рефлексивно маркованих контекстах можуть поєднуватися з експресивністю, об'єктивованою окличними реченнями, наприклад: *How strange it is that this very House of Commons which regarded me with so much hostility should have been the same instrument which hearkened to my guidance and upheld me through the long adverse years of war till victory over all our foes was gained! What a proof is here offered that the only wise and safe course is to act from day to day in accordance with what one's own conscience seem to decree!* [14, p. 196].

Аналітичний аналіз об'єкта рефлексії поєднується з образним його сприйняттям в аналітично-образних рефлексивно маркованих контекстах, наприклад: *Although the Khalifa might establish his authority by such atrocities, its maintenance depended on the military policy which he consistently pursued. The terrible power of a standing army may usually be exerted by whoever can control its leaders, as a mighty engine is set in motion by the turning of a handle. Yet to turn the handle some muscular force is necessary. Abdullah knew that to rule the Soudan he must have a great army. To make the great army obedient he must have another separate force; for the influences which keep European armies in subjection were not present among the Dervishes. For some years, he was compelled to leave much to chance or the loyalty of his officers. But latterly, when he had perfected his organisation, he became quite independent and had no need to trust anyone. By degrees and with astonishing*

ability he carried out his schemes [12, p. 35]. У наведеному контексті реалізовано лексеми, які актуалізують хід міркувань В. Черчилля: *although ... might..., may usually be exerted..., yet ... is necessary..., must have..., to make ... must have ..., but latterly*. Також уживаються образні мовні засоби: епітети *terrible* ‘жахливий’, *astonishing* ‘вражаючий’, дві розширені метафори: *to turn the handle some muscular force is necessary* ‘щоб повернути важіль, потрібна мускулиста сила’, *mighty engine is set in motion by the turning of a handle* ‘могутній двигун приведений у дію поворотом важеля’, які актуалізують специфіку осмислення В. Черчиллем особистості лідера.

Поєднання образного осмислення об’єктів рефлексії з експресивністю міркувань актуалізують Експресивно-образні рефлексивно марковані контексти актуалізують, наприклад: *And what of the supreme, measureless ordeal in which we were again irrevocably plunged? Poland in its agony; France but pale reflection of the former warlike ardor; the Russian Colossus no longer an ally, not even neutral, possibly to become a foe. Italy no longer a friend. Japan no ally. Would America ever come in again? The British Empire remained intact and gloriously united, but ill-prepared, unready. We still had command of the sea. We were woefully outmatched in numbers in this mortal weapon of the air. Somehow the light faded out of the landscape* [14, p. 387]. У цьому контексті риторичні запитання передають експресивність роздумів автора: *And what of the supreme, measureless ordeal in which we were again irrevocably plunged?* ‘В яке безмежно тяжке випробування ми знову безповоротно занурюємося’, *Would America ever come in again?* ‘Чи Америка прийде знову’; сполучником *but* ‘але’, яка підсилює драматизм ситуації: *France but pale reflection of the former warlike ardor* ‘Франція лише бліде відображення колишнього войовничого запалу / духу’, *united, but ill-prepared* ‘Британія – об’єднана, але погано підготовлена до війни’, епітетами: *measureless* ‘безмежний’, *gloriously* ‘славно’, *woefully* ‘жалюгідно’, які актуалізують напруженість ситуації, а також надають контексту образності. Образність також об’єктивують метафори: *in which we were again irrevocably plunged* ‘у який ми знову безповоротно занурюємося’, *the light faded out of the landscape* ‘світло непомітно зникло з ландшафту’, *the Russian Colossus* ‘російський Колос’.

На третьому етапі дослідження шляхом використання загальнонаукових методів індукції і дедукції та емпірико-теоретичних методів аналізу й синтезу в поєднанні зі спеціальними методами інтерпретаційно-текстового і контекстуального аналізу досліджено текстову реалізацію рефлексії з метою виокремлення дискурсивно маркованих контекстів з історико-мемуарних творів В. Черчилля і визначення історико-культурних реалій як об’єктів його рефлексії. Тематика рефлексії В. Черчилля є досить різноманітною: це політичні і державні діячі країн світу, суспільно-політична проблематика країн Європи та світу (США, Великої Британії, Німеччини, Японії, Італії, Росії), проблеми війни і миру, ідеологія і релігія, природа і безпека. Визначена тематика дискурсивно маркованих контекстів уможливила створення корпусу об’єктів рефлексії, що є своєрідним інформаційним кодом, який актуалізує знання автора про соціально-політичні, географічні, історичні, культурні, воєнні реалії зображуваної епохи та моральні цінності автора. Інвентар об’єктів рефлексії В. Черчилля, реалізованих у рефлексивно маркованих контекстах, представлено сімома групами: 1) реалії соціально-політичного життя Великої Британії; 2) реалії законодавчої влади Великої Британії; 3) історичні реалії; 4) географічні реалії; 5) культурні реалії; 6) поняття суспільного життя людей; 7) загальнолюдські цінності.

Лінгвокогнітивний аналіз рефлексивно маркованих контекстів дозволив дослідити ментальну діяльність автора та виявити когнітивні процеси формування дискурсу рефлексії В. Черчилля [2]. Наприклад: *It cannot be denied that a battle, the climax to which all military operations tend, is an event which is not controlled by strategy or organisation. The scheme may be well planned, the troops well fed, the ammunition plentiful, and the enemy entangled, famished, or numerically inferior. The glorious uncertainties of the field can yet reverse everything. The human element –*

in defiance of experience and probability – may produce a wholly irrational result, and a starving, out-maneuvered army win food, safety, and honour by their bravery [12, p. 72]. У цьому контексті об'єкт рефлексії – “битва”. Міркування В. Черчилля про битву передаються номінативними одиницями, на основі яких можна реконструювати концептуальні метафоричні схеми шляхом застосування лінгвокогнітивних операцій аналогового мапування, наприклад: *battle is an event which is not controlled* → BATTLE IS AN UNCONTROLLABLE EVENT ‘БИТВА Є НЕКОНТРОЛЬОВАНА ПОДІЯ’, *produce a wholly irrational result, [...] army win* → VICTORY IS AN IRRATIONAL RESULT ‘ПЕРЕМОГА Є НЕЛОГІЧНИЙ РЕЗУЛЬТАТ’, *the glorious uncertainties of the field can yet reverse everything* → UNCERTAINTY IS A REVERSE GEAR ‘НЕПЕРЕДБАЧУВАНІСТЬ Є РЕВЕРСИВНИЙ МЕХАНІЗМ’, *the human element may produce a wholly irrational result* → HUMAN IS A PRODUCER / SOURCE ‘ЛЮДИНА Є ВИРОБНИК / ДЖЕРЕЛО’, *army win food, safety, and honour by their bravery* → BRAVERY IS A SOURCE OF VICTORY ‘ВІДВАГА Є ДЖЕРЕЛО ПЕРЕМОГИ’.

Наведені концептуальні метафоричні схеми є результатом когнітивних процесів, задіяних автором у ході рефлексії. Ними виступають: 1) аналіз, коли автор виділяє складники поняття “битва” (*battle*): *climax (winning)* ‘кульмінація (перемога)’ – результат, *uncertainties* ‘непередбачуваність’ – характерна ознака, *human element* ‘людський елемент’, *strategy* ‘стратегія’, *organization* ‘організація’, *scheme* ‘схема’, *troops* ‘війська’, *ammunition* ‘боєприпаси’, *enemy* ‘ворог’ – складники, *bravery* ‘сміливість’ – причина результату; 2) конкретизація, коли автор надає конкретні визначення: БИТВА Є ПОДІЯ, ЛЮДИНА Є ДЖЕРЕЛО, ПЕРЕМОГА Є РЕЗУЛЬТАТ, ВІДВАГА Є ПІДГРУНТЯ ПЕРЕМОГИ; 3) специфікація, коли автор характеризує / оцінює – *an event which is not controlled* ‘неконтрольована подія’; *irrational result* ‘нелогічний результат’, *glorious uncertainties* ‘чудова непередбачуваність’; 4) асоціація: НЕПЕРЕДБАЧУВАНІСТЬ Є МЕХАНІЗМ, ВІДВАГА Є ДЖЕРЕЛО.

На п'ятому етапі дослідження реконструйовано текстові концепти рефлексії В. Черчилля і змодельовано концептуальну інформацію у вигляді фреймів. Оскільки текстові концепти рефлексії актуалізовано в історико-мемуарних творах В. Черчилля (у текстовому матеріалі), їх реконструкція відбувалася за методикою ідентифікації текстових концептів, запропонованою В. Ніконовою [4]. Шляхом використання методу семантико-когнітивного аналізу текстової площини дискурсу визначалися ключові (тематичні) слова у виокремлених рефлексивно маркованих контекстах. Важливими актуалізаторами семантики всього тексту виявилися заголовки аналізованих творів, назви розділів і підрозділів, а також епіграфи (за їх наявності). Ключові (тематичні) слова стали основою для ідентифікації 18-ти текстових концептів рефлексії В. Черчилля: лідер, Черчилль, війна, світ, Велика Британія, епоха, мораль, мир, Європа, Німеччина, безпека, Америка, Японія, перемога, доля, ворог, влада, союзник. Базовими концептами дискурсу рефлексії політичного лідера за результатами кількісних підрахунків їх контекстних актуалізацій встановлено п'ять: лідер, Черчилль, війна, світ, Велика Британія, які актуалізують основні знання В. Черчилля про себе як політичного лідера та світ у контексті зображуваної епохи.

Вилучення концептуальної інформації, структурованої в базових концептах рефлексії В. Черчилля, відбувалося шляхом використання методу фреймового аналізу – для презентації інформації, структурованої у змістовому шарі базових концептів рефлексії, у вигляді фреймів, інструментарію теорії концептуальної метафори – для розкриття індивідуально-авторської самоінтерпретації та інтерпретації поведінки й думок інших людей.

Моделювання базових концептів у вигляді двокomпонентних моделей, зумовлено двома типами інформації, а саме: змістовно-фактуальною інформацією й асоціативно-образною інформацією (рис.3).

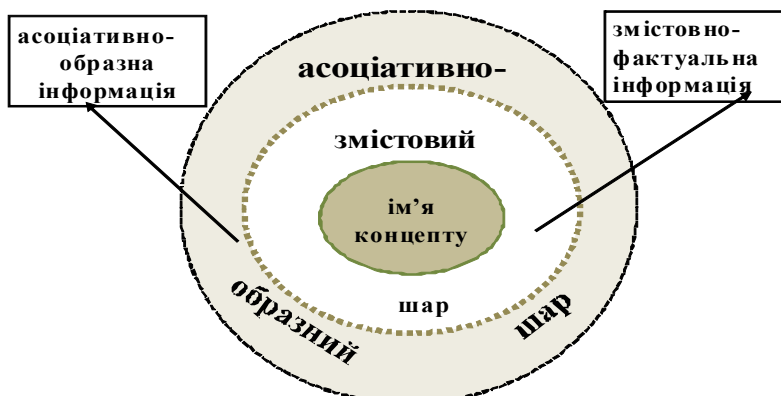

Рис. 3. Структура текстового концепту дискурсу рефлексії

Змістовий шар базових концептів рефлексії, який змодельовано у вигляді фреймів (за С. Жаботинською [3]), акумулює логічно-впорядковану інформацію об'єктивного характеру про зміст і характерні риси об'єктів рефлексії В. Черчилля-політичного лідера. Наприклад, аналіз необразних номінативних засобів, що актуалізують міркування В. Черчилля про лідера, дозволив змодельовати чотири фрейми змістового шару концепту: предметний, акціональний, посесивний і таксонімічний.

Так, предметний фрейм (рис. 4) концепту ЛІДЕР, що репрезентує осмислення В. Черчиллем сутності буття лідера, складається з таких схем, як:

1) квантитативна схема ХТОСЬ є СТІЛЬКИ, наприклад: *The hundred thousand men were a hundred thousand leaders* [14, p. 39], <...> *one of the leaders of the Liberal contingent*» (SWW, v. 1, p. 60), *I am perhaps the only man who passed through both the two supreme cataclysms of recorded history in high executive office* [14, p. xiii]. Розглянута схема структурує осмислення лідера на основі категорії ЗАГАЛЬНЕ – ОДИНИЧНЕ та репрезентує думку В. Черчилля про те, що загальна кількість лідерів може бути необмеженою, але справжній лідер – один;

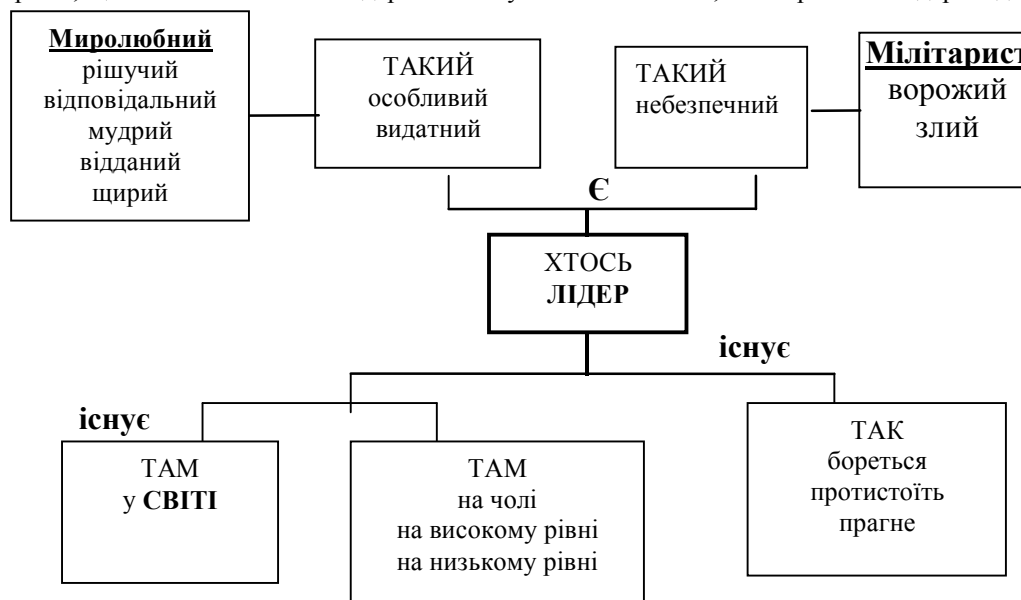

Рис. 4. Предметний фрейм концепту ЛІДЕР

2) кваліфікативна схема ХТОСЬ є ТАКИЙ якість. Слот ТАКИЙ (якість) представлено такими лексичними одиницями, як: *patriotic* ‘патріотичний’, наприклад: *Their patriotic but commonplace leader was sentenced to death and condemned to exile <...>* [12, p. 15], *courage* ‘сміливість’, наприклад: *<...> won freedom by their valour and by the skill and courage of their-saintly leader* [12, p. 16], *responsible* ‘відповідальний’, наприклад: *In this dark time the basest sentiments received acceptance or passed unchallenged by the responsible leaders of the political parties* [14, p. 76], *true* ‘справжній’, наприклад: *He was a true leader of men, <...>* [17, p. 22], *enemy* ‘ворожий / недоброзичливий’, наприклад: *They could not feel that any virtue should be recognised in an enemy leader* [17, p. 59], *sincerity* ‘щирість’: *We cannot doubt the sincerity of the Leaders of the Socialist and Liberal Parties* [14, p. 103], *live* ‘енергійний’, *competent* ‘компетентний’, *executive* ‘старанний’, наприклад: *But I welcomed the accession to power of a live, competent, executive figure* [13, p. 198], *wise* ‘мудрий’, наприклад: *Without having improved by virtue or enjoying wiser guidance, it (mankind) has got into its hands for the first time the tools by which it can unflinchingly accomplish its own extermination* [15, p. 35]. Кваліфікативна схема репрезентує осмислення В. Черчиллем лідера опозиційними категоріями ДОБРО – ЗЛО;

3) локативна схема ХТОСЬ існує ТАМ-місце: *<...> he <...> at the head of an Administration* [14, p. 60], *Woe betide the leaders now perched on their dizzy pinnacles of triumph if they cast away at the conference table what the soldiers had won on a hundred blood-soaked battlefield* [14, p. 4], *At this time I stood fairly high in Tory popularity* [14, p. 21], *He was the First Sea Lord and in the height of his reign* [13, p. 71]; *Mr. Baldwin fell almost overnight from his pinnacle of acclaimed national leadership to the depth where he was derided and despised* [14, p. 162]. Ця схема структурує осмислення В. Черчиллем місця лідера в суспільстві опозиційними категоріями ВЕРХ – НИЗ залежно від ефективності його діяльності;

4) схема способу буття ХТОСЬ існує ТАК: несе відповідальність перед історією, наприклад: *They were completely wrong and mistaken, and they bear their share of the burden before history* [14, p. 103], витримує головний удар, наприклад: *Mussolini now had to bear the brunt of military disasters <...>* [18, p. 40], відстоює свою позицію, наприклад: *It was marvel that I survived and maintained my position in public esteem and Parliamentary confidence»* [12, p. 583], плекає ілюзії, наприклад: *He cherished the illusion of power* [18, p. 41], бореться, наприклад: *He fought as their leader, five General Elections, of which he won three* [14, p. 30]. Спосіб буття лідера осмислюється В. Черчиллем як *боротьба* з іншими лідерами за досягнення влади та відповідальність за власні дії.

Образно-асоціативний шар базових концептів рефлексії, який структуровано концептуальними метафорами, об’єктивує індивідуально-авторське осмислення об’єктів рефлексії (рис. 5).

У результаті проведеного дослідження встановлено, що концептуальний простір дискурсу рефлексії В. Черчилля має форму сітвової моделі (рис. 6), у якій реалізуються різні типи зв’язків між 18 (вісімнадцятьма) текстовими концептами: партитативні, суб’єктно-причинові, причиново-наслідкові, атрибутивно-посесивні, реверсивно-функціональні, просторові, квалітативні, асоціативні. Наприклад, концепт лідер репрезентує партитативні зв’язки з концептами світ, Велика Британія: світ (Ціле) – лідер (Частина), Велика Британія (Ціле) – лідер (Частина). У концептуальному просторі дискурсу рефлексії В. Черчилля між концептом лідер і світ також установлюються просторові зв’язки: “лідер існує у світі”. Між концептами лідер і світ існує реверсивно-функціональний зв’язок: лідер діє на світ, змінюючи його; своєю чергою, світ впливає на особистість лідера.

Між концептами лідер, влада та ідеологія існують атрибутивно-посесивні відношення: від того, якої ідеології дотримується лідер, залежить тип влади в суспільстві: тоталітарний (ідеологія – комунізм, фашизм) чи демократичний (ідеологія – концепція соціальної дії).

Концепт лідер репрезентує причинно-наслідковий зв'язок із концептами МОРАЛЬ і СВОБОДА: МОРАЛЬ впливає на ментальність лідера, вона змінює його ставлення до світу і відповідно до влади у світі: влада стає не ціллю існування лідера у світі, а способом існування лідера, тому що влада дає лідеру СВОБОДУ ДІЙ. Між концептами ВЛАДА і СВОБОДА актуалізується зв'язок результативності: ВЛАДА надає лідеру СВОБОДУ ДІЙ, тобто СВОБОДА є результатом ВЛАДИ лідера.

Своєю чергою, концепт МОРАЛЬ актуалізує атрибутивні і причинно-наслідкові зв'язки з концептами лідер, Черчилль, СВІТ: моральний Черчилль → моральний лідер, моральний лідер → моральний СВІТ (лідер як джерело моральності змінює ставлення суспільства до світу). Концепт МОРАЛЬ виступає в дискурсі рефлексії В. Черчилля постулатом буття лідера / Черчилля, що робить особистість лідера здатним відповідати за власні цінності та мотиви діяльності та діяти згідно з визначеною моральною шкалою і чия соціальна роль відповідає покликанню.

Концепт Черчилль структурує егоцентричний шар інформації, тому що твори історико-мемуарного жанру В. Черчилля побудовано таким чином, що факти історії та міркування автора з приводу тих чи інших воєнних і політичних подій подаються крізь призму життєвого досвіду В. Черчилля.

Слід зауважити, що між концептами лідер і Черчилль встановлюються відношення тотожності: Черчилль є лідер, лідер є Черчилль; вони взаємопов'язані і трактуються як “одне є тотожне іншому” та представляють квалітативний зв'язок – “один до багатьох”, який передає унікальність особистості Черчилля (жоден лідер не посідав таких високих посад у суспільстві протягом двох Світових воєн, не користувався такою повнотою влади (прем'єр-міністр і міністр оборони) та не зазнавав стількох злетів і падінь, як Черчилль).

Між концептом Велика Британія та Черчилль існує просторовий зв'язок: Велика Британія є місцем існування (ЩОСЬ-ціле (контейнер), Велика Британія має ЩОСЬ-частину (вміст) лідер (лідер є частиною Великої Британії = лідер Черчилль існує у Великій Британії), тобто структурується просторова визначеність суб'єкта Черчилль стосовно інших суб'єктів, наприклад, Муссоліні, Гітлер і т. ін.

Зв'язок однопорядковості та парадоксальності простежується між концептами МИР і БЕЗПЕКА: МИР і БЕЗПЕКА мають однаково важливе значення для існування світу: БЕЗПЕКА є МИР, але МИР, на думку В. Черчилля, не завжди може бути гарантією БЕЗПЕКИ (коли на міжнародній арені немає безпеки, то це загрожує мирному існуванню тієї чи іншої країни, тобто, мир в одній країні не може гарантувати безпеку світу, але якщо існує колективна БЕЗПЕКА, то вона може бути гарантією миру у світі). Своєю чергою, концепт БЕЗПЕКА структурує причинний зв'язок із концептом СВОБОДА: БЕЗПЕКА є гарантією СВОБОДИ буття особистості у світі.

Концепти Німеччина та Японія актуалізують суб'єктно-причинний зв'язок із концептом ВІЙНА: Німеччина та Японія є історичними суб'єктами, що розпочали війну, та атрибутивно-протиставний зв'язок із концептом Велика Британія: Німеччина та Японія представлені як імперії зла – ворог, а Велика Британія – імперія, яка гарантує безпеку, що відображено у слоті Цілі: Ціль Великої Британії – установа миру – це БЕЗПЕКА, а Ціль Німеччини та Японії – загарбання територій – це ВІЙНА.

Оскільки особливістю сприйняття світу В. Черчиллем є контрастність, вона виявляється в структурі досліджуваних концептів. Контрастне сприйняття концепту лідер актуалізується слотами ТАКИЙ (якість) і слотом МОРАЛЬ: лідер, який керується моральними принципами, є миролюбний, агресивний лідер – це мілітарист. Контрастне сприйняття концепту ВІЙНА актуалізується слотом ЦІЛІ та слотом ТАКА ВІЙНА (якість): якщо цілі війни – загарбання територій, установа диктатури, то війна – жахлива, безжална. Якщо цілі війни захист і визволення, то така війна – священна, справедлива. Контрастність сприйняття концепту СВІТ об'єктивується слотами ЩОСЬ-корелят: СВІТ-драма та СВІТ-взаємодія.

Отже, вилучення інформації, структурованої у фреймах змістових шарів п'яти базових концептів – лідер, Черчилль, війна, світ, Велика Британія, розкриття індивідуально-авторських асоціацій, об'єктивованих у концептуальних метафоричних і метафтонімічних схемах, що структурують образно-асоціативні шари зазначених базових концептів, а також установа системних смислових зв'язків між базовими концептами в концептуальному просторі дискурсу рефлексії В. Черчилля уможливило опис ключових аспектів буття особистості політичного лідера і визначення глибинного смислу дискурсу рефлексії політичного лідера: *Велика Британія як центр англомовного світу – це імперія добра, яка протистоїть Німеччині і Японії як імперіям зла, що стали на хибний шлях війни; харизматична особистість лідера впливає на хід історії: лідер-мілітарист руйнує світ, моральний лідер, яким є Черчилль, контролює, захищає та вдосконалює буття світу.*

Перспективним видається застосування запропонованої в статті методики комплексного лінгвокогнітивного аналізу номінативних засобів актуалізації рефлексії в художніх і поетичних творах.

Література

1. Акінчиць Н. Г. Розвиток політичної лінгвістики як автономної науки / Н. Г. Акінчиць // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 120. – С. 53–58.
2. Базилевич Н. В. Ментальні операції лінгвістичної рефлексії та їх актуалізація у текстах творів історико-мемуарного жанру / Наталія Вікторівна Базилевич // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія : Лінгвістика : [зб. наук. пр.]. – Херсон : ХДУ, 2013. – Випуск XIX. – С. 211–216.
3. Жаботинська С. А. Концептуальний аналіз: типи фреймов / Светлана Анатольевна Жаботинская // Вісник Черкаського університету. – Серія : Філологічні науки. – Черкаси, 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
4. Ніконова В. Г. Художній концепт: процедури реконструкції та моделювання (на матеріалі трагедій Шекспіра) / Віра Григорівна Ніконова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія “Філологія”. – Т. 14. – № 2. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – С. 123–133.
5. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс : [монографія] / Наталія Володимирівна Петлюченко. – Одеса : “Астропринт”, 2009. – 464 с.
6. Розенфельд Ю. М. Політологія : підручник / Ю. М. Розенфельд, Л. М. Герасіна, Н. П. Осипова, М. І. Панов, О. М. Сахань, О. В. Ставицька. – Харків : Право, 2001. – 398 с.
7. Поппер К. Р. Объективное знание. Эволюционный поход / Карл Раймунд Поппер : [пер с англ. Д. Г. Лахути]. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 384 с.
8. Потапенко С. І. Когнітивна риторика ефекту : в пошуках методу (на матеріалі інавгураційних звернень американських президентів Дж. Кеннеді і Дж. Буша) / Сергій Іванович Потапенко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія "Філологія", 2012. – Випуск 2, том 15. – С. 131–140.
9. Свиридюк Т. В. Ідіоматика англомовного публічного виступу в епоху глобалізації: лінгвориторичний аспект (на матеріалі промов британських прем'єр-міністрів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 "Германські мови" / Т. В. Свиридюк. – Донецьк, 2011. – 20 с.
10. Славова Л. Л. Мовна особистість політика : когнітивно-дискурсивний аспект : монографія / Людмила Леонардівна Славова. - Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 358 с.
11. Стрій Л. І. Ритуальні жанри українського політичного дискурсу : структурно- семантичний і лінгвопряматичні аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01/ Людмила Іванівна Стрій. – Одеса, 2015. – 190 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

12. Churchill W. The River War / Winston Churchill. – 165 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// manybooks.net/](http://manybooks.net/)
13. Churchill W. World Crisis Winston Churchill. – 589 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.org/details/worldcrisis/OOchur>
14. Churchill W. The Second World War. The Gathering Storm / Winston Churchill. – Vol. 1. – N. Y. : Houghton Mifflin Company, 1985. – 724 p.
15. Churchill W. The Second World War. Their Finest Hour / Winston Churchill. – Vol. 2. – N. Y. : Houghton Mifflin Company, 1985. – 684 p.
16. Churchill W. The Second World War. The Grand Alliance / Winston Churchill. – Vol. 3. – N. Y. : Houghton Mifflin Company, 1985. – 818 p.
17. Churchill W. The Second World War. The Hinge of Fate / Winston Churchill. – Vol. 4. – N. Y. : Houghton Mifflin Company, 1985. – 916 p.
18. Churchill W. The Second World War. Closing the Ring / Winston Churchill. – Vol. 5. – N. Y. : Houghton Mifflin Company, 1985. – 678 p.
19. Churchill W. The Second World War. Triumph and Tragedy / Winston Churchill. – Vol. 6. – N. Y. : Houghton Mifflin Company, 1985. – 678 p.